

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับแต่อดีตมา มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างแนบแน่น จึงกล่าวได้ว่า มนุษย์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม เพราะการดำรงอยู่ของมนุษย์ต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐาน ได้แก่ อาหาร น้ำ อากาศ และยารักษาโรค นอกจากนี้มนุษย์รู้จักดัดแปลงสิ่งต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกสบายแก่การดำรงชีพอย่างผาสุก ปัจจัยสี่และสิ่งต่าง ๆ นั้น มนุษย์ได้จากสิ่งแวดล้อม ตามธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันตลอด ถ้าสิ่งหนึ่งถูกกระทำก็เสมือนว่าถูกทำลายทั้งระบบ ดังคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2530) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อม คือ ทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวัฏจักรเกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ

วิถีชีวิตมนุษย์แต่เดิมพึ่งพิงสภาพแวดล้อมกับธรรมชาติ ล่าสัตว์เพิงพ้อต่อการบริโภค ยังไม่มีการสะสม ต่อมามนุษย์เริ่มรู้จักใช้เครื่องมือน้อย่างง่าย ๆ เช่น ดาบ หอก ในยุคเกษตรกรรม เกิดการแลกเปลี่ยน กระทั่งถึงปัจจุบันนี้มีการนำเทคโนโลยีต่าง ๆ มาช่วยพัฒนาประเทศ เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกในอนาคต ภายใต้กระแสอุดมการณ์เศรษฐกิจการตลาดหรือทุนนิยมแบบตลาดเสรี ทำให้มีการเพิ่มผลผลิตในการอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคและการส่งออก ประกอบกับการเพิ่มของจำนวนประชากร จึงส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกินความสมดุล ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายไป จนเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในยุคสมัยปัจจุบันอย่างมากมาย เช่น ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ที่มีผลกระทบอย่างมหาศาลต่อระบบนิเวศ ทำให้เกิดน้ำท่วม ภัยแล้ง ตลอดจนปัญหาภาวะเป็นพิษ ดังที่สมพร ชรรมานิกัษกุล (2528) กล่าวว่า ปัจจุบันวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีขยายตัวมากขึ้น ความต้องการด้านการบริโภคจึงเพิ่มขึ้นตาม จึงเป็นการ

ส่งเสริมเร่งรัดให้มหาวิทยาลัยเกษตรกรรมชาติมาใช้ให้มากที่สุด และมีการใช้กันอย่างฟุ่มเฟือยไม่ประหยัด จึงทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ขึ้นมากมาย

ปัญหาความเสื่อมโทรมของคุณภาพสิ่งแวดล้อม เช่น ดินเสีย น้ำเน่า อากาศเป็นพิษ ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร ถูกทำลาย ปัญหาเหล่านี้มีผลสืบเนื่องมาจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของ ประชากร การหลั่งไหลจากชนบทเข้าสู่เมืองใหญ่ ๆ ประการหนึ่ง การจัดใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไม่ถูกต้อง ทำให้ป่าไม้ แร่ธาตุ เชื้อเพลิง เหมะลันไปโดยเร็วประการหนึ่ง และการสร้าง อุตสาหกรรม ตลอดจนการนำเทคโนโลยีมาใช้โดยไม่คำนึงถึงผลที่สะท้อนตามมาอีกประการหนึ่ง ประกอบกับความเสื่อมโทรมดังกล่าวนี้ได้ เข้าถึงวิกฤติในประเทศอุตสาหกรรมต่าง ๆ จึงมีแนวโน้ม ที่ประเทศเหล่านั้นจะระบายอุตสาหกรรมสกปรกมายังประเทศด้อยพัฒนา เช่น ประเทศไทย (ไชยยศ เหมะรัชตะ, 2532) และจากรายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในประเทศไทย 2536 เกี่ยวกับทรัพยากรน้ำว่า ในรอบปีที่ผ่านมาน้ำเป็นทรัพยากรที่สร้างความวิตกกังวลและได้รับการ กล่าวขานมากที่สุดทั้งในชนบทและเมือง โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกิดปัญหาคูณภาพ ของแม่น้ำพอง อันเกิดจากอุบัติเหตุไฟไหม้ ซึ่งส่งผลให้โรงงานอุตสาหกรรมต้องระบายสารเป็นพิษ ลงสู่แม่น้ำ ผลที่ตามมาคือ ชาวเมืองขาดน้ำประปาสะอาด ชาวบ้านนั้นขาดทั้งน้ำสะอาดสำหรับ บริโภคและจับปลาไม่ได้ ในภาคกลาง เขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์ลดลงถึงขีดต่ำที่สุดในรอบ 30 ปี ปริมาณน้ำต้นทุนก่อนปี พ.ศ. 2535 มีปริมาณโดยเฉลี่ยประมาณ 11,000 ล้านลูกบาศก์เมตร ถึง ปี พ.ศ. 2535 เหลือเพียง 2,400 ล้านลูกบาศก์เมตร (สถาบันสิ่งแวดล้อม, 2536) แต่ปัญหา สิ่งแวดล้อมที่มีไ้จะเป็นของประเทศไทยใดประเทศหนึ่ง ทำให้หลายประเทศในโลกนี้เกิดการ เคลื่อนไหวเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวที่เรียกว่า Earth Day ที่มี ขึ้นในสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. 2513 ทำให้ชาวโลกตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และจัดประชุม นานาชาติขึ้นที่กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมนุษย์ ระหว่างวันที่ 5-16 มิถุนายน พ.ศ. 2515 จึงถือวันที่ 5 มิถุนายน ของทุกปีเป็นวันสิ่งแวดล้อมโลก (World Environment) สำหรับประเทศไทยก็ได้ส่งตัวแทนเข้าร่วมด้วย และถือว่่าวันที่ 4 ธันวาคม ของทุกปี เป็นวันสิ่งแวดล้อมไทยเช่นกัน

ปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยนั้นไม่ว่าจะเป็นการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหามลพิษ ฯลฯ นั้น เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่ทว่าความรุนแรงเมื่อ 20 กว่าปีมานี้ ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐบาลได้

บรรจุเรื่องสิ่งแวดล้อมไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 และได้จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติขึ้นในปี พ.ศ. 2518 ตลอดจนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) เป็นต้นมาจนถึงฉบับปัจจุบันนี้ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2534-2539) ก็ได้กำหนดนโยบายสิ่งแวดล้อมไว้อย่างชัดเจน กำหนดมาตรการแก้ไข ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และยังเน้นการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเหล่านั้นด้วย (มีชัย วรสายัณฑ์, 2535) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2534-2539) ก็ได้กำหนดนโยบายการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ดังต่อไปนี้ คือ

1. เน้นกำหนดคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามมาตรฐานสากล
2. กวดขันให้มีการปฏิบัติตามกฎหมายในการควบคุมภาวะมลพิษ ซึ่งมลพิษนั้น ได้แก่ มลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ ภาวะของเสียงและสสารเป็นพิษ
3. กำหนดการบริหารและการจัดการด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ให้ดำเนินการ โดยองค์กรร่วม 3 ฝ่าย ได้แก่ ชุมชน ผู้ประกอบการ และภาครัฐบาลคอยกำกับดูแล ป้องกัน รักษาสิ่งแวดล้อม ให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้

จะเห็นได้ว่ารัฐบาลได้มองเห็นปัญหาสิ่งแวดล้อมว่าเป็นปัญหาที่สำคัญปัญหาหนึ่ง เพราะ ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่มีผล โดยตรงและทางอ้อมแก่ตัวมนุษย์เอง มนุษย์เป็นผู้ทำลายและผลแห่งการทำลายที่มาถึงตัวมนุษย์ ดัง เกษม สนิทวงศ์ (2522) กล่าวไว้ว่า การกระทำของมนุษย์ล้วนมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น ไ้ไม่มากก็น้อย ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม จึงกล่าวได้ว่า เมื่อมีการกระทำของมนุษย์ก็มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มนุษย์จึงควรมีหน้าที่ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม วินัย วีระวัฒนานนท์ (2532) ได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของแนวคิดในการอนุรักษ์ คือ เมื่อมนุษย์รู้จักใช้ไฟ เริ่มมีการเผาป่าและถางป่าเพื่อใช้ในการเพาะปลูก สิ่งแวดล้อมถูกทำลายมากขึ้น ประกอบกับจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ความต้องการใช้ที่ดินก็เพิ่มมากขึ้นด้วย ต่อมามนุษย์รู้จักใช้พลังงานต่าง ๆ ได้แก่ พลังงานจากถ่านหิน พลังงานไฟฟ้า พลังงานน้ำมัน ตลอดจน พลังงานนิวเคลียร์ สิ่งแวดล้อมถูกทำลายมากขึ้นถึงขั้นเป็นอันตรายต่อชีวิตมนุษย์

จึงเกิดขบวนการสิ่งแวดล้อมในหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา แบ่งช่วงของ ขบวนการสิ่งแวดล้อมได้ 3 ช่วง คือ คลื่นลูกแรก ขบวนการสิ่งแวดล้อมในยุคแรก คือ การอนุรักษ์ ที่ดิน และชีวิตสัตว์ป่า คลื่นลูกที่สองในปี พ.ศ. 2513 เริ่มมีวันพิทักษ์โลก (Earth Day) และ

กฎหมายควบคุมจุดภาวะฉบับต่าง ๆ และคลื่นลูกที่สาม ในยุคปัจจุบัน ตามทัศนะของพวกหัวอนุรักษ์นิยมนั้น ซึ่งนำเอาพื้นฐานความคิดทางด้าฆารตลาดเข้ามาใช้ในบางครั้ง กล่าวคือ นวัตกรรมใหม่ ซึ่งหนึ่งที่นิยม ในหมู่นักสิ่งแวดล้อมในยุคคลื่นลูกที่สาม ก็คือ "เครดิตมลภาวะ" หมายความว่า ถ้าบริษัทหนึ่งปล่อยมลภาวะออกมาเกินอัตราที่กำหนดไว้ ก็สามารถซื้อเครดิตจากอีกบริษัทหนึ่งที่ปล่อยมลภาวะต่ำกว่าอัตราที่กำหนดไว้ได้ (ช่อฟ้า เจตนา, 2536) สำหรับในประเทศไทย ขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เริ่มประมาณ พ.ศ. 2513 เมื่อกลุ่มบุคคลในอาชีพต่าง ๆ รวมตัวกันเข้าเป็นสมาคม ได้หันมาสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อม เช่น นิยมไพรสมาคม สมาคมอนุรักษ์ศิลปะและสิ่งแวดล้อม ประกอบกับชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยา ของนิสิต นักศึกษา ได้ก่อตัวขึ้นในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศ และมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น ปัญหาการทำลายป่า ปัญหาน้ำเน่าเสีย เป็นต้น ทางสมาคมและชมรมได้ยื่นข้อเสนอต่อรัฐบาลบางปัญหาก็ได้ผล เช่น การอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ การสร้างสวนจตุจักร การหยุดยั้งการสร้างโรงงานไฟฟ้าปรมาณู เป็นต้น (นภาพ ตันทวิรุณี, 2528) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ได้เกิดโครงการอนุรักษ์ที่หลากหลายในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สมาคมสร้างสรรค์ไทย มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าพรรณพืชแห่งประเทศไทย โครงการรักษา รักร์โลก โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ เป็นต้น นอกจากนี้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2534-2539) ได้มีนโยบายว่า ในปี พ.ศ. 2539 ประชาชนร้อยละ 60 และนักเรียนร้อยละ 100 ต้องมีความตระหนักในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน ร่วมกันรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์กันอย่างจริงจัง ดังเห็นได้จากการที่โรงงานอุตสาหกรรมควบคุมน้ำเสียก่อนปล่อยลงแม่น้ำลำคลอง การออกแบบผลิตสินค้าเพื่อโลกสวยขึ้นกันมากมาย เพราะการอนุรักษ์เป็นการลงมือปฏิบัติจริงมิใช่แค่ทฤษฎี จึงจะเกิดผลตามที่คาดหวังไว้ดังในอดีตที่กล่าวกันว่า ประเทศไทยนั้นเป็นดินแดนอุดมสมบูรณ์ ไน้มีปลา ในนามีข้าว

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหลายคนอาจเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า หมายถึง อนุรักษ์เพื่อคงสภาพธรรมชาติไว้ตลอดกาล โดยไม่แตะต้องอะไรเลย แต่ที่จริงแล้ว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับธรรมชาติกับสถานการณ์ปัจจุบัน คือ การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการวางแนวทางให้สอดคล้องกับการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ให้กลมกลืน เพื่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และเพื่อให้สิ่งแวดล้อมสามารถปรับตัวเองสร้างสมดุลใหม่ที่เหมาะสมได้ตามธรรมชาติในระยะ

เวลาอันควร (ลีปแทนท์ เกตุทัต, 2535) การอนุรักษ์นั้นควรเป็นอนุรักษ์วิทยา (Conservationist) มิใช่เป็นนักอนุรักษ์นิยม (Preservationist) เพราะนักอนุรักษ์วิทยานั้นมีความเข้าใจการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยคำนึงถึงการใช้อย่างเหมาะสม ไม่ให้เกิดผล มีการสร้างสรรค์ ส่วนนักอนุรักษ์นิยมมักจะเป็นคนใจแคบหรืออนุรักษ์ไปเสียทุกอย่าง ไม่ยอมให้ใช้เลย ซึ่งไม่เกิดประโยชน์อะไร (นาท ตันตวิรุฒ์, 2528) ในขณะที่ประเทศพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้ง ก็ต้องมีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ต่าง ๆ แต่สิ่งหนึ่งที่มนุษย์ละเลยไป คือ การใช้อย่างประหยัดคุ้มค่าและใช้ให้ยาวนานที่สุดต่อคนจำนวนมาก ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (2529) ตอนหนึ่งว่า

... ทุกวันนี้ประเทศไทยมีทรัพยากรพร้อมมูล ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเราสามารถนำมาใช้เสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ และเสถียรภาพอันถาวรของบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี ข้อสำคัญเราต้องรู้จักใช้ทรัพยากรเหล่านั้นอย่างประหยัด คือ ไม่นำมาทุ่มเทใช้สิ้นเปลืองไปโดยไร้ประโยชน์ หรือให้ประโยชน์ไม่คุ้มค่า หากแต่ระมัดระวังใช้ด้วยความไม่ฟุ่มเฟือย รอบคอบ ประกอบด้วยความคิด พิจารณาตามหลักวิชา เหตุผล และความถูกต้องเหมาะสมโดยมุ่งถึงประโยชน์แท้จริงที่จะเกิดแก่ประเทศชาติ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอันยืนยาว ...

การพัฒนามุ่งนำทรัพยากรมาใช้ให้มากที่สุดโดยมิได้คำนึงถึงการอนุรักษ์ ส่งผลกระทบต่อความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น นักพัฒนาจะต้องใจกว้างในการยอมเสียสละการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์สูงสุด และนักอนุรักษ์ก็ไม่ควรที่จะสงวนทรัพยากร โดยไม่ยอมให้นำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ นักพัฒนาและนักอนุรักษ์จะต้องหาทางเลือกที่เหมาะสมที่สุด เพื่อสนองนโยบายการพัฒนาและการอนุรักษ์ควบคู่กันไป (Optimization) (เกษม สนิทวงศ์, 2529) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นการนำเอาสิ่งแวดล้อมมาใช้อย่างสมเหตุสมผล เพื่อที่จะให้สิ่งแวดล้อมนั้นมีคุณภาพที่ดีตลอดไป ซึ่งรวมไปถึงการหาทางจำกัดและป้องกันมลพิษของสิ่งแวดล้อม ไม่ให้เกิดขึ้นในสังคมส่วนรวมด้วย (ทวี และ ทศนีย์ ทองสว่าง, 2523)

เนื่องจากขณะนี้ประเทศไทยประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง และเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้เป็นภาระกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น ฉะนั้น การแก้ปัญหาใด ๆ นั้น ต้องแก้กันที่ต้นเหตุหรือต้นตอของปัญหานั้น ๆ จะทำให้ปัญหาทุเลา หรือเบาบางลงไปได้บ้างไม่มากก็น้อย และ บานชื่น บุญประเสริฐ (2531) ยังได้กล่าวว่า "รากฐานที่แท้จริงของปัญหาสิ่งแวดล้อมคือ ความเชื่อและค่านิยม เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ วิธีการที่จะแก้พฤติกรรมของมนุษย์ได้ก็คือ การให้ความรู้หรือการให้การศึกษา" การเผยแพร่ความรู้สู่ประชาชนนั้น ต้องอาศัยสื่อหลายชนิด และหนังสือจัดว่าเป็นสื่อประเภทหนึ่งที่น่าสนใจหรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้ เพราะหนังสือเสมือนชุมทรวงแห่งปัญญาที่ให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลิน ดังที่ ผาสุก พุทธเมธา (2530) กล่าวว่า หนังสือเป็นสื่อประเภทหนึ่งที่ช่วยให้ผู้อ่านเกิดการเรียนรู้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นในสังคม นอกจากนี้หนังสือยังช่วยสร้างนิสัยที่ดี ช่วยสร้างความเข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม และยังช่วยให้รู้จักคิด สร้างสรรค์ แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการเรียนรู้จากหนังสือที่อ่าน ฉะนั้น ถ้าหนังสือที่อ่านนั้นมีคุณภาพ มีคุณค่า ก็ยิ่งจะมีประโยชน์แก่ผู้อ่านอย่างมาก ดังพระราชดำรัสของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา (2519) เกี่ยวกับหนังสือว่า

...หนังสือประเภทที่ข้าพเจ้าคิดว่าสำคัญที่สุด คือ หนังสือสำหรับเด็ก วัยเด็กเป็นวัยเรียนรู้ เด็ก ๆ ส่วนใหญ่สนใจที่จะทราบเรื่องราวต่าง ๆ แปลก ๆ ใหม่ ๆ อยู่แล้ว ถ้าหากมีหนังสือที่มีคุณภาพทั้งเนื้อหาและรูปภาพให้ เขาอ่าน ให้ความรู้และความบันเทิง เด็กจะโตเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ รอบรู้ มีธรรมชาติประจำใจ มีความรักบ้านรักเมือง มีความปรารถนาจะทำประโยชน์ที่ควร ...

หนังสืออ่านสำหรับเด็กค่อย ๆ วิวัฒนาการมาทุกยุคทุกสมัย จนถึงปัจจุบันนี้ตลาดหนังสืออ่านสำหรับเด็กมีทั้งปริมาณและคุณภาพควบคู่กันไป แต่ก่อนหนังสืออ่านสำหรับเด็กยังไม่ค่อยแพร่หลาย อาจเป็นเพราะต้นทุนในการผลิตสูงมาก จึงทำให้สำนักพิมพ์ต่าง ๆ ผลิตหนังสือของผู้ใหญ่กันมากกว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อพิมพ์หนังสืออ่านสำหรับเด็ก เรื่อง ศรีธัญไชย ประกอบกับมีการจัดประกวดหนังสืออ่านสำหรับเด็กมา 50 กว่าปี

มาแล้ว นอกจากนี้ วรณี ศิริสุนทร (2526) ยังได้กล่าวอีกว่า การประกวดหนังสืออ่านสำหรับเด็ก ส่งผลให้มีการผลิตหนังสือที่มีคุณภาพดีทั้งด้านเนื้อหาและรูปภาพ ซึ่งตรงกับความสนใจและความต้องการของเด็กทุกวัย ทำให้หนังสืออ่านสำหรับเด็กมีคุณค่าต่อการอ่าน เสริมสร้างสติปัญญาให้แก่เด็ก และเป็นที่ยอมรับกันทั้งในและต่างประเทศด้วย ทั้งยังช่วยเสริมสร้างกำลังใจให้นักเขียน ศิลปินผู้วาดภาพ บรรณาธิการ ผู้จัดพิมพ์ และผู้จำหน่าย ที่จะต้องรับผิดชอบในการจัดทำหนังสืออ่านสำหรับเด็กให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

ในการที่เขียนหนังสืออ่านสำหรับเด็กนั้น ผู้เขียนต้องทำความเข้าใจถึงหลักจิตวิทยาสำหรับเด็ก แล้วจึงวางโครงเรื่อง เนื้อหาตลอดจนแนวคิดรวบยอดของเรื่องที่จะเขียน และแหล่งข้อมูลสำหรับนำมาเขียน ซึ่ง บันลือ นฤกษ์วัน (2533) กล่าวว่า แนวโน้มของเนื้อหาสาระของหนังสืออ่านสำหรับเด็กในสภาพที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อม เรื่องที่เด็กน่าจะเรียนรู้ คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและต่อต้านสิ่งที่เป็นพิษทั้งปวง ด้วยการแก้ปัญหาที่ฉลาดของตัวละครเอกในเรื่อง

อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2530 รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้ศึกษาระบบงานในกระทรวงศึกษาธิการ และข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า หลักสูตรฉบับปัจจุบันได้บรรจุเนื้อหาด้านสิ่งแวดล้อมไว้มากพอสมควร ต่อมาในปี พ.ศ. 2531 รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้ลงนามในสัญญาให้ความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อมแก่รัฐบาลไทย ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน เป็นระยะเวลา 7 ปี ในวงเงินงบประมาณ 1,000 ล้านบาท โดยใช้ชื่อโครงการว่า "Management of Natural Resource and Environment for Sustainable Development" ภายใต้โครงการนี้มีโครงการย่อยหลายโครงการ และหนึ่งในนั้น คือ โครงการย่อย Environment Awareness and Education โดยกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อดำเนินการพัฒนาหลักสูตร สื่อการเรียนการสอนด้านสิ่งแวดล้อม (กรมวิชาการ, 2533) ในระหว่างปี พ.ศ. 2528-2531 รัฐบาลได้ประกาศให้เป็นปีณรงค์ปลูกป่า ปี 2531 จัดว่าเป็นปีต้นไม้สากล และปี พ.ศ. 2533 เป็นปีอนามัยสิ่งแวดล้อม ประกอบกับปี พ.ศ. 2532-2535 รัฐบาลได้ประกาศให้เป็นปีแห่งการนิเทศน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย จะเห็นได้ว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2530-2536 นี้ เป็นช่วงของสิ่งแวดล้อม

ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกำลังจะหมดและถูกทำลายไป เนื่องจากมีการใช้กันอย่างฟุ่มเฟือย ประกอบกับขาดการวางแผนอย่างเป็นระบบ จนเกิดภาวะวิกฤตต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเกิดมลพิษที่ทำอันตรายต่อตัวมนุษย์เอง ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนแนวทางการแก้ไขปัญหาลingkunganหรือการอนุรักษ์นี้ ได้นำมาบรรจุไว้ในหนังสืออ่านสำหรับเด็ก ซึ่งเป็นสื่อชนิดหนึ่งที่จะช่วยปลูกฝังแนวคิดในการอนุรักษ์ ในปัจจุบันนี้แนวคิดในการอนุรักษ์แสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมและการกระทำที่หลากหลาย ฝ่ายหนึ่งให้สงวนรักษาทรัพยากร โดยให้พยายามคงสภาพธรรมชาติเดิมไว้ให้มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ โดยถือว่าการเปลี่ยนแปลงล้วนแต่เป็นการทำลายสภาพสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น แต่อีกฝ่ายให้มีการนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า จึงทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาว่า แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ปรากฏในหนังสืออ่านสำหรับเด็ก ซึ่งตีพิมพ์ในช่วงปีพุทธศักราช 2530-2536 ว่า จะมีแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพียงแบบใด ในแนวทางการใด เพื่อเป็นประโยชน์ให้กับครู ผู้ปกครอง ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำหนังสืออ่านสำหรับเด็กต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาในหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ตามแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแบบการสงวนรักษาและฟื้นฟู และแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแบบนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ที่ตีพิมพ์ระหว่างปีพุทธศักราช 2530-2536
2. เพื่อจัดประเภทเนื้อหาในหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่ไม่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม แยกตามรูปแบบของนิทาน ได้แก่ นิทานจินตนาการ นิทานพื้นบ้าน นิทานวรรณคดีไทย และนิทานแปล ที่ตีพิมพ์ระหว่างปีพุทธศักราช 2530-2536

ข้อตกลงเบื้องต้น

แนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์นั้น แบ่งเป็น 2 แนวคิด คือ แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแบบการสงวนรักษาและฟื้นฟู กับแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแบบนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า

ขอบเขตของการวิจัย

1. หนังสืออ่านสำหรับเด็กที่นำมาวิเคราะห์นี้เป็นของสำนักพิมพ์เอกชน ได้แก่ สำนักพิมพ์ต้นอ่อน ไทยวัฒนาพานิช ซีรสาส์นแอนธัน บ็อบส์เอเชนส์ ปลาตะเพียน สุวีริยาสาส์น อักษรานินโธน์ บรรณกิจเทรตดิง อักษรเจริญทัศน์ โอเดียนส์โตร์ และหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ กรมการศึกษาออกโรงเรียน กรมวิชาการ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม และองค์การคำคุณสุภา หนังสือเหล่านี้เป็นหนังสืออ่านสำหรับเด็กวัย 3-11 ปี ที่จัดพิมพ์ระหว่างปีพุทธศักราช 2530-2536
2. ประเภทของนิทานปรากฏในหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่มีเนื้อหาไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมนั้น จะครอบคลุมเฉพาะนิทาน 4 ประเภท คือ นิทานจินตนาการ นิทานพื้นบ้าน นิทานวรรณคดีไทย และนิทานแปล

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์ หมายถึง การพิจารณา แยกแยะ สาระหรือแนวคิดเกี่ยวกับ สิ่งแวดล้อมในหนังสืออ่านสำหรับเด็ก ในที่นี้หมายถึงการจัดประเภทสาระที่ปรากฏในหนังสืออ่านสำหรับเด็กออกเป็นสาระเกี่ยวกับป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ แมลง ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ พลังงาน และการจัดสาระที่ปรากฏในหนังสืออ่านตามแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 2 ประเภท คือ แนวคิดการอนุรักษ์แบบการสงวนรักษาและฟื้นฟู และแนวคิดการอนุรักษ์แบบการนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า

แนวคิด หมายถึง แก่นของความคิด หรือข้อสรุปของความคิด หรือเค้าโครงเรื่องที่ เป็นประเด็นหลักในหนังสืออ่านสำหรับเด็ก

แนวคิดการอนุรักษ์แบบการสงวนรักษาและฟื้นฟู หมายถึง เค้าโครงเรื่องที่เน้นประเด็น หลักการรักษาทันชากรธรรมชาตินั้นๆ ให้คงสภาพเดิม และมีการฟื้นฟูหรือการสร้างขึ้นมาใหม่ ตลอด จงหาทางจัดป้องกันมลภาวะเป็นพิษ และการรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมไว้

แนวคิดการอนุรักษ์แบบการนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า หมายถึง เค้าโครงเรื่องที่ เน้นประเด็นหลักการใช้ทรัพยากรนั้น ๆ อย่างพอเหมาะ ไม่ฟุ่มเฟือย เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและ ใช้ให้ยาวนานที่สุดต่อคนจำนวนมาก การนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ ตลอดจนการนำสิ่งอื่นมาใช้แทน

เนื้อหา หมายถึง สาระความรู้ที่ปรากฏในหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ สิ่งแวดล้อม และ ไม่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ที่จัดพิมพ์ระหว่างปีพุทธศักราช 2530-2536

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ซึ่งแบ่งออกเป็น สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่การวิจัยในครั้งนี้ สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ แมลง น้ำ อากาศ ดิน แร่ธาตุ และพลังงาน

หนังสืออ่านสำหรับเด็ก หมายถึง หนังสือที่เขียนขึ้นเพื่อให้เด็กในระดับอายุ 3-11 ปี ได้อ่านเป็นหนังสือประเภทให้ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ซึ่งเรียกว่าเป็นหนังสือบันเทิงคดี และ ให้ความรู้สาระแก่ผู้อ่านหรือหนังสือสารคดี รูปภาพประกอบ ยกเว้นหนังสือแบบเรียน และ หนังสือภาพล้วนที่ไม่มีตัวหนังสือ

บันเทิงคดี หมายถึง ประเภทหนังสือที่ผู้แต่งมีจุดมุ่งหมาย แต่งเรื่องราวเพื่อความ เพลิดเพลินแก่ผู้อ่านเป็นหลัก

สารคดี หมายถึง ประเภทของหนังสือที่ผู้แต่งมีจุดมุ่งหมาย เขียนขึ้นเพื่อให้ความรู้และ สาระแก่ผู้อ่าน

นิทานจินตนาการ หมายถึง นิทานที่ผู้แต่งผูกเรื่องขึ้นจากความคิดของตนเอง โดยใช้ เหตุการณ์ต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ตัวละครเป็นคนจริง ๆ สัตว์หรือสิ่งของที่ถูกสร้างให้มีชีวิต จิตใจ

นิทานสืบบ้าน หมายถึง นิทานที่เกี่ยวกับความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตำนาน โศคลาง เชื่อกันว่าเป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริง ๆ มีสถานที่ ตัวบุคคลที่แน่นอน

นิทานวรรณคดีไทย หมายถึง นิทานที่นำเนื้อเรื่องจากวรรณคดีไทยมาแต่ง ซึ่งจัดว่า เป็นหนังสือที่แต่งดีและได้รับการยกย่องมาแล้ว โดยได้นำตอนใดตอนหนึ่งมาเขียนเป็น เรื่องสั้น ๆ ให้เด็กได้อ่าน และรูปภาพประกอบเรื่อง

นิทานแปล หมายถึง นิทานสมัยใหม่มีการดำเนินเรื่องคล้ายนิทานเก่า แต่เป็น เรื่อง ที่แต่งขึ้นใหม่ ปรากฏนามผู้แต่งอย่างชัดเจน ที่นำเรื่องมาแปลเป็นภาษาไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาและเตรียมงาน ศึกษาค้นคว้าหาความหมายและแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและข้อมูลการวิเคราะห์หนังสืออ่านสำหรับเด็ก จากเอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อให้เป็นแนวทางในการสร้างตารางการวิเคราะห์และเกณฑ์ในการจัดประเภทของนิทาน

2. รวบรวมรายชื่อหนังสืออ่านสำหรับเด็ก โดยศึกษาจากหนังสือบรรณานุกรม รายชื่อหนังสืออ่านสำหรับเด็กและเยาวชน เล่ม 2 ของ วรณี ศิริสุนทร (2530) สืบหาหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่หอสมุดแห่งชาติ และที่มีจำหน่ายตามร้านขายหนังสือ ได้แก่ ดวงกมล ศึกษาภัณฑ์ ดอกหญ้า แพร่พิภพ และศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้หนังสืออ่านสำหรับเด็ก จำนวนประมาณ 1,000 เล่ม

3. ตัดเลือกรายชื่อหนังสืออ่านสำหรับเด็ก ซึ่งได้ให้เกณฑ์ในการคัดเลือก ดังต่อไปนี้

- 3.1 เป็นหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่พิมพ์เป็นภาษาไทย
- 3.2 เป็นหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่จัดพิมพ์ระหว่างปีพุทธศักราช 2530-2536
- 3.3 เป็นหนังสืออ่านสำหรับเด็กวัย 3-11 ปี (เด็กอนุบาล-เด็กประถมศึกษา)
- 3.4 เป็นหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
- 3.5 เป็นหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่มีเนื้อหาไม่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เฉพาะหนังสือ

นิทาน ได้แก่ นิทานจินตนาการ นิทานพื้นบ้าน นิทานวรรณคดีไทย และนิทานแปล

4. จากเกณฑ์ดังกล่าว จึงได้หนังสืออ่านสำหรับเด็ก จำนวน 456 เล่ม แล้วจึงนำมาแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ โดยใช้เกณฑ์ในการแบ่งดังต่อไปนี้

4.1 เป็นหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีสาระเกี่ยวกับป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ แมลง น้ำ อากาศ ดิน แร่ธาตุ และพลังงาน โดยศึกษาจากคำนำของเรื่องและเนื้อหาในหนังสืออ่านสำหรับเด็ก

4.2 เป็นหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่มีเนื้อหาไม่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยศึกษาเฉพาะหนังสือนิทาน ซึ่งได้แบ่งประเภทของนิทานตามรูปแบบเป็นนิทานจินตนาการ นิทานพื้นบ้าน นิทานวรรณคดีไทย และนิทานแปล โดยใช้เกณฑ์ในการแบ่งประเภทนิทานของ กุหลาบ มัลลิกะมาส ผาสุก มุกชเมธา และ สนิท สัตยโยภาส

5. สร้างตารางวิเคราะห์ประเภทของทรัพยากร ตารางวิเคราะห์ประเภทของแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเกณฑ์ในการแบ่งประเภทของนิทาน ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านสิ่งแวดล้อม จำนวน 4 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านหนังสือเด็ก จำนวน 8 ท่าน ตรวจสอบพิจารณาว่าครอบคลุมเนื้อหาที่จะวิเคราะห์หรือไม่ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข

6. ศึกษาสำรวจ เพื่อเป็นการตรวจสอบเครื่องมือ ก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการอ่านหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม จำนวน 30 เล่ม จากการสุ่ม เขียนเนื้อเรื่องโดยย่อ พร้อมสรุปแนวคิดจากเรื่องที่อ่าน จัดบันทึกไว้ในตารางการวิเคราะห์ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ ตารางวิเคราะห์ประเภทของแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

7. จากที่จริงนำตารางการวิเคราะห์ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ และตารางวิเคราะห์แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ปรากฏในหนังสืออ่านสำหรับเด็ก ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านสิ่งแวดล้อม จำนวน 4 ท่าน ตรวจสอบอีกครั้งเพื่อหาความเชื่อมโยงและความถูกต้องในการวิเคราะห์ของผู้วิจัย แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขเป็นหลักในการวิเคราะห์หนังสืออ่านสำหรับเด็กที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

8. จัดประเภทเนื้อหาในหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่ไม่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งจำแนกตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เป็นนิทานจินตนาการ นิทานพื้นบ้าน นิทานวรรณคดีไทย และนิทานแปล

9. อ่านหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยอ่านครั้งที่ 1 เพื่อย่อเนื้อเรื่องลงในตารางการวิเคราะห์ พร้อมกับจับใจความสำคัญ อ่านครั้งที่ 2 เพื่อสรุปแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจากเรื่อง

10. ผู้วิจัยหาความแม่นยำ ของการวิเคราะห์หนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยการอ่านหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ครั้งที่ 3 เพื่อนำผลการวิเคราะห์แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ปรากฏในหนังสืออ่านสำหรับเด็ก ไปเปรียบเทียบกับครั้งที่ 2 โดยทิ้งระยะเวลาอ่าน 2 สัปดาห์ หลังจากอ่านครั้งที่ 2 แล้ว

11. รวบรวมผลการวิเคราะห์ โดยคิดเป็นค่าร้อยละ

12. สรุปและอภิปรายผลในรูปตารางร้อยละ และความเรียง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ให้ครูผู้สอน นำหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม และถูกต้อง ไปใช้ประกอบในการเรียนการสอนของกลุ่มวิชาประสบการณ์ต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต
2. เป็นแนวทางให้ครูบรรณารักษ์ เลือกหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เข้าไว้ในห้องสมุดของโรงเรียนต่อไป
3. เป็นแนวทางให้ผู้ปกครองเลือกซื้อ หนังสืออ่านสำหรับเด็กที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ให้เหมาะสมกับวัยของเด็ก
4. เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง ในการผลิตหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ทำให้เด็กได้เข้าใจความหมายของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแบบการนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย